

изменениям, причины которых далеко не всегда ясны². В древнегреческом и древнеиндийском существует класс имён, различаемых только ударением. Баритонное имя обозначает действие, окситонное — деятеля или эпитет (тип *τόμος*—*τομός*, Benveniste 1935; Krasukhin 2004). Наследием этого типа является то, что в литовском прилагательные склоняются по подвижным парадигмам, образованные у них существительные — по неподвижным (*saldūs* (3) ‘сладкий’ — *saldė* (2) ‘солодовый квас’, *saldis* (2) ‘сладость’).

Наши замечания вовсе не означают отвержения большого труда Мате Каповича, который, вне всякого сомнения, будет широко использоваться в исследованиях по славянской и индоевропейской акцентологии.

ЛИТЕРАТУРА

- В. А. ДЫБО, 1981: *Славянская акцентология*. М.
 В. М. ИЛЛИЧ-СВИТЫЧ, 1963: *Именная акцентуация в балтийском и славянском*. М.
 Robert S. P. BEEKES, 2011: *Comparative Indo-European Linguistics*. Amsterdam; Philadelphia.
 Emile BENVENISTE, 1935: *Origines de la formation des noms indo-européennes*. Paris.
 Paul KIPARSKY, 1973: The inflectional accent in Indo-European. *Language* 49/4, 794–849.
 Konstantin KRASUKHIN, 2004: Archaic Features of Indo-European Word Formation:

The Greek and Old Indic type *τόμος* – *τομός* in a PIE perspective. *Indo-European Word Formation: Proceedings of the Conference held at the University of Copenhagen*. Ed. J. Clackson and B. Olsen. Copenhagen.

Jerzy KURYLOWICZ, 1952: *La accentuation en indo-européen*. Wrocław et al.

К. Г. Красухин

Москва

RANKO MATASOVIĆ, 2016:
LINGVISTIČKA POVIJEST
EUROPE. Zagreb: Matica hrvatska.
 339 str.

Predstavljanje lika i djela Ranka Matasovića na samo nekoliko stranica uistinu je nezahvalna zadaća jer uvijek postoji opasnost da će se o tom znanstveniku svjetskog renomea reći nešto što je već svima opće poznato ili da će se pak, što je puno vjerojatnije, iz njegova opširna životopisa izostaviti koja važna činjenica. Bilo kako bilo, Ranko Matasović (rođ. 14. svibnja 1968.) redoviti je profesor na Odsjeku za lingvistiku Filozofskoga fakulteta u Zagrebu, na kojem predaje kolegije iz poredbene gramatike indoeuropskih jezika, keltistike i jezične tipologije, a u svojoj uskoro 30-godišnjoj znanstvenoj karijeri iz tih je područja sveukupno objavio 12 knjiga. Drugim riječima,

² Очевидно, это судьба подвижного ударения там, где его позиция не имеет определённой функции. Примеров изменения акцентуации много в русском языке. Ср.: *Скромна, а ничего кромѣ!* // *Проказ и ветра на уме* (А. С. Грибоедов); *В ком есть и совесть, и закон, тот не укрáдет, не обманет!* // *В каки́ бы ну́жде ни был он* (И. А. Крылов).

Lingvistička povijest Europe (2016.), koja se ovdje ukratko predstavlja, 12. je autorova monografija, dok su mu prijašnje monografije, počevši od prve: *Harfa sa sjevera. Iz irske književnosti* (1995.), *A Theory of Textual Reconstruction in Indo-European Linguistics* (1996.), *Kratka poredbenopovijesna gramatika latinskoga jezika* (1997.), *Kultura i književnost Hetita* (2000.), *Uvod u poredbenu lingvistiku* (2001.), *Kamen kraljeva. Srednjovjekovne irske sage* (2004.), *Gender in Indo-European* (2004.), *Jezična raznolikost svijeta* (2005.), *Poredbenopovijesna gramatika hrvatskoga jezika* (2008.), *Etymological Dictionary of Proto-Celtic* (2009.) i *Slavic Nominal Word-Formation* (2014.). No, autorova bibliografija ovdje ne staje. U svojoj nadasve plodnoj karijeri, Matasović je uspio objaviti više od 120 znanstvenih radova i brojne prijevode s različitih jezika, kao što su: engleski, grčki, hetitski, kabardinski, latinski, litavski, novoirski, ruski, staroirski i velški. Osim po poznavanju tih jezika, Matasović je poznat i po poznavanju još nekoliko desetaka jezika, što ga čini ne samo najvećim hrvatskim lingvističkim stručnjakom nego i svjetskom znanstvenom klasom. Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti tu je činjenicu rano prepoznala učinivši ga svojim redovitim članom 10. svibnja 2012., a time i najmlađim hrvatskim akademikom.¹

Lingvistička povijest Europe plod je, dakle, autorova dugogodišnjeg bavljenja lingvistikom, što nam unaprijed obećava tematiku koja će biti obrađena u svim svojim detaljima i od strane svoga autoriteta. Sâma monografija započinje kratkim *Predgovorom* (str. 7–8), nakon

kojeg autor upućuje čitatelja u *Kratice i simbole* (str. 9) koji će se koristiti u tekstu, a potom slijedi instruktivan *Uvod* (str. 11–15). Već u drugoj rečenici *Uvoda* autor ističe činjenicu kako se na cijelom kontinentu govore gotovo isključivo jezici koji se mogu svrstati u jednu jezičnu porodicu – indoeuropsku jezičnu porodicu – pa na istoj stranici s razlogom postavlja sljedeće pitanje: *Zašto danas gotovo čitava Europa govori indoeuropskim jezicima?*, ali i brojna druga pitanja na koja će također ponuditi svoj odgovor na stranicama koje slijede: *Zbog čega su svi raniji jezici Europe nestali gotovo bez traga, i zašto je kontinent danas – uz malobrojne iznimke – podijeljen na germanski, romanski i slavenski dio? Kako su nastale granice među tim dijelovima? Nadalje, koliko jezika zapravo postoji u Europi? Koliko je jezik bio povezan s nacionalnim identitetom tijekom prošlosti Europe? Je li veza jezika, naroda i države doista izmišljena tek u 19. st., kao što nas uvjeravaju neki teoretičari, ili se, na različite načine, pojavljivala i tijekom povijesti? Imamo li razloga pretpostaviti da je odnos jezika i pripadnosti nekom narodu prije mnogo stoljeća bio manje kompliciran nego danas?* itd. Kako nas autor uvjerava, '[o]va će knjiga tim složenim pitanjima pristupiti polazeći od jednostavne pretpostavke: kada se pitamo tko smo, to uključuje i pitanje kako smo postali to što jesmo' (str. 11). Drugim riječima, ne možemo govoriti o sadašnjosti, ako ne razmotrimo prošlost, što vrijedi i za jezik, budući da, kako autor nadodaje, '[n]a različitim razinama proučavanja jezik se pokazuje kao prozor u povijest,

¹ Za detalje o autorovoj uistinu bogatoj biografiji i bibliografiji preporučamo posjetiti njegovu vlastitu mrežnu stranicu: <http://mudrac.ffzg.unizg.hr/~rmatasov/>.

jer čuva elemente povijesne predaje koja nas je etnički, kulturno i civilizacijski oblikovala' (str. 12).

Budući da naš kontinent ima zanimljivu jezičnu povijest, te nam elemente povijesne predaje vjerno mogu prikazati rezultati lingvistike, povijesti, genetike i arheologije, što je u ovoj monografiji i slučaj. Međutim, činjenica da je autor stručnjak samo u jednoj od spomenutih disciplina, ne mora biti nedostatak same monografije. Kako sâm autor ističe, 'uvjeren sam da sintetsku povijest jezika u Europi može napisati samo netko tko je po zanimanju poredbeni lingvist. Jezične su povijesti danas previše ograničene nacionalnim filologijama, naslijeđenim zbog sustava katedri na našim sveučilištima, a kut iz kojeg bilo koja nacionalna filologija promatra sveeuropsku jezičnu povijest mora biti jednostran i pojednostavljen. Ova je povijest zato osmišljena i napisana na drukčiji način. Nju zanima što nas usporedba sudbinā raznih jezika u Europi, koju možemo pratiti zahvaljujući odlično sačuvanim povijesnim izvorima, uči o mogućoj sudbini jezika koji se govore danas' (str. 12). Zahvaljujući autorovoj stručnosti upućeni čitatelj se ne boji da će autorovo octavanje lingvističke povijesti kroz očiste poredbenog lingvisti biti neuspješno, jer, kako Matasović sâm naglašava, sretni smo što živimo na kontinentu koji je ušao u svoje treće tisućljeće dokumentirane povijesti. 'Samo zahvaljujući toj okolnosti možemo se nadati da su u ovoj knjizi argumentirano dokazane neke teze do kojih nam je stalo: prvo, lingvistička raznolikost oduvijek je prisutna u Europi /.../. Drugo, jezični nacionalizam, kao i kozmopolitizam, nisu izmišljeni jučer. /.../ Treće, u Europi su uvijek postojali »veliki« i »mali« jezici i njihov je odnos bio podjednako složen i dinamičan kao i danas' (str. 12).

Međutim, premda opširna, Matasović priznaje kako 'knjiga poput ove ne može obuhvatiti sve ono po čemu je jezik relevantan za povijest Europe. Lingvistička povijest Europe nije ni povijest jezika Europe, ni povijest Europe, njezinih društava i naroda. Ona je povijest uloge koju su razni jezici imali u oblikovanju naroda, društvenih i kulturnih institucija u Europi, povijest koja pokazuje zašto su i kako pojedini jezici Europe nastajali, širili se i nestajali, povijest koja nam pokazuje kako je promišljanje o jeziku utjecalo na razvitak kulture, na samosvijest i opstanak pojedinih europskih naroda i europske kulture u cjelini. Stoga će u ovoj knjizi neki povijesni procesi nužno biti istaknuti kao bitni, dok će drugi morati biti zapostavljeni' (str. 13). U nastavku autor pokazuje oprez pitajući se ima li smisla pisati povijest europskih jezika ako su oni povezani s nacijama koje danas njima govore? 'Čak i ako umjesto o jezicima nacija govorimo o jezicima etničkih skupina, zapadamo u opasnost da olako pretpostavimo kako su etničke skupine nešto postojano i nepromjenjivo /.../' (str. 13–14), što nikako nije slučaj. Kako sâm autor objašnjava: 'I kao što etničke skupine mogu nastajati i nestajati u povijesnom procesu, tako to mogu i jezici, a premda su odnosi jezika i etničkih skupina koje njima govore često komplicirani i višeznačni, to ne znači da ti odnosi ne mogu biti predmetom objektivnoga povijesnog proučavanja. Istražujući povijest etničkih skupina proučavamo kako su pripadnici pojedinih društvenih skupina razmišljali o svojem identitetu, a istražujući povijest jezika proučavamo kako su govorili i pisali' (str. 14).

Nakon *Uvoda*, koji je na sažet način prikazao metodičku obradbu teme knjige i sva moguća ograničenja takve

obradbe, slijedi 14 poglavlja knjige koja smisleno i kronološki obrađuju jezičnu povijest Europe, od prvih jezičnih zapisa pa sve do danas. Prvo poglavlje pod nazivom *Najstarija pretpovijest Europe* (str. 17–21) tako nam daje pretpovijesnu sliku Europe koja, premda u određenoj mjeri spekulativna, može prikazati kada je otprilike došlo do naseljavanja toga kontinenta, zbog čega i iz kojeg smjera je teklo naseljavanje te zbog čega i koji su dijelovi kontinenta bili prvi naseljeni. Iako Matasović sâm priznaje da je teško utvrditi koji su se sve jezici na tim područjima govorili, a kamoli rekonstruirati kako su oni zapravo izgledali, 'metode nam suvremene lingvistike omogućuju da s određenim stupnjem uvjerljivosti pretpostavimo barem koliko se jezika u to doba u Europi moglo govoriti, jesu li bili međusobno srodni ili ne, te koje su riječi u suvremenim europskim jezicima vjerojatno potekle iz njih' (str. 17). Zahvaljujući u prvom redu tim metodama može se zaključiti kako je sačuvano vrlo malo ostataka predindoeuropskih jezika Europe, dok je širenje indoeuropskih jezika počelo tek koncem 4. tisućljeća pr. Kr., vrlo vjerojatno s istoka (otprilike iz područja ukrajinskih i južnoruskih stepa). 'U to se doba već zacijelo radilo o izdiferenciranim indoeuropskim jezicima, zasigurno prajezicima iz kojih će poslije nastati trački, dački, jezici predrimskog Ilirika (uključujući i albanski), grčki, a možda i armenski i frigijski' (str. 41). Rekonstrukcijom indoeuropskog prajezika možemo utvrditi gdje su njegovi govornici živjeli i čime su se bavili, a razne arheološke kulture (npr. Srednji Stog, Novodanilovka, Donja Mihajlovka, Hvalinsk, jamnajska kultura itd.) otkrivene u prvenstveno istočnoj Europi to dobrim dijelom potvrđuju ili nadopunjuju, kako nam to drugo poglavlje

pod nazivom *Ratari, Stočari, Jahači* (str. 23–42) na temelju brojnih primjera i pokazuje.

Dok su prva dva poglavlja u određenoj mjeri spekulativna, treće je poglavlje naziva *Ex oriente lux* (str. 43–60) u velikoj mjeri pouzdano budući da se bavi prvim spomenicima i svjedočanstvima o jezicima iz 2. tisućljeća pr. Kr. prvenstveno na području mikenške Grčke. Zanimljivo je to da se već u tom razdoblju mogu naći ne samo brojni zapisi na pojedinom grčkom dijalektu nego se može zaključiti kakvi su bili i odnosi spram tih dijalekata. 'Ono što je prvo važno zapamtiti o grčkim dijalektima jest da je svaki grad-država (*polis*) u Grčkoj imao svoj lokalni govor, na kojem su sastavljani javni natpisi, uključujući zakone i nadgrobnne spomenike. Polis je bio komunikacijski okvir grčkoga svijeta za praktične i političke potrebe, i sve do helenističkog razdoblja (od 4. st. pr. Kr.) nije bilo stvarnoga nastojanja da se izgradi jedinstveni standardni jezik koji bi bio u javnoj upotrebi u čitavoj Grčkoj' (str. 49). Potreba za standardnim grčkim jezikom javila se tek nakon smrti Aleksandra Velikog čijim se osvajanjima grčka kultura proširila na golemom području koji je jedinstven jezik trebao povezati. 'Zbog kulturnog prestiža Atene i ugleda atenske književnosti najprirodniji izbor za osnovu novoga općegrčkog standardnog jezika bilo je atičko književno narječje' (str. 53) koje se u helenističkom razdoblju tako protegnulo i na područja koja nisu naseljavala etnički Grci. Taj nam primjer pokazuje da određeni jezik ne mora nužno biti pokazatelj etničnosti, već je u ovom slučaju i pokazatelj kozmopolitizma. Međutim, taj je primjer, kako ističe Matasović, prije iznimka nego pravilo: 'iz činjenice da etničnost u nekim razdobljima europske povijesti

nije onoliko povezana s jezikom kao u devetnaestom stoljeću, ne smijemo zaključiti da u velikoj većini dosad proučenih ljudskih društava ne postoji korelacija između etničnosti i jezika' (str. 56). Posljednja zanimljiva činjenica povezana sa širenjem grčkog jezika jest ta da je njegovom standardizacijom i kao posljedica raširene pismenosti u vrijeme helenizma došlo do zatiranja prisutnih grčkih dijalekata, tako da su zapravo svi grčki dijalekti koji se još danas govore potomci *koiné*, a ne klasičnih dijalekata.

Četvrto se poglavlje monografije bavi *Sjevernom i srednjom Europom u brončanom i željeznom dobu* (str. 61–82) koja je umnogome zaostajala za istokom. Kako autor ističe, '[t]ijekom brončanog doba, dok se na Kreti i u kontinentalnoj Grčkoj stidljivo probijala pismenost na linearu B, ostatak je Europe bio nepismen' (str. 61), što se može zaključiti na temelju mnogih materijalnih primjera posvjedočenih iz tog razdoblja. Naime, tijekom bakrenog i ranog brončanog doba u kontinentalnoj su Europi bile dominantne dvije velike arheološke kulture: kultura zvonastih pehara na zapadu (koja je trajala od oko 2800. pr. Kr. do oko 1800. pr. Kr.) i kultura vrpčaste keramike u središnjoj i dijelu istočne Europe (2900.–2350. pr. Kr.). Matasović pretpostavlja da ako su nosioci kulture zvonastih pehara uopće govorili srodnim indoeuropskim jezicima, moglo se raditi o indoeuropskim dijalektima iz kojih će se kasnije razviti keltski, ital-ski te možda luzitanski i venetski, dok su nosioci kulture vrpčaste keramike najvjerojatnije govorili dijalektima iz kojih su se razvili zapadni indoeuropski jezici: baltoslavenski, germanski, a moguće i ital-ski, keltski te drugi jezici bez ostavljenih pisanih potvrda.

Pisane nam potvrde stoga, ako uopće postoje, mogu mnogo reći o izgledu

pojednog jezika, stavovima govornika prema njemu, ali i o njegovoj budućnosti. Što se tiče latinskoga, jezika baziranog na govoru grada Rima, on je još 400 godina pr. Kr. bio 'ne osobito važno narječje jedva razvijene pismenosti, kojemu nitko ne bi bio mogao proreći važnu budućnost. Usporedimo li prvih nekoliko stotina godina pismenosti na latinskome s pismenošću na alfabetskom grčkom, kontrast teško da bi mogao biti veći: dok na grčkom od samih početaka imamo na stotine natpisa posijanih ne samo u Grčkoj, već i po svim područjima Sredozemlja gdje su Grci imali svoje kolonije, na latinskome u prvih tristo godina njegove pismenosti možemo na prste nabrojiti sačuvane natpise' (str. 83), zaključuje Matasović na samom početku petog poglavlja svoje monografije pod nazivom *Uspom Rima* (str. 83–91). Zanimljiva je činjenica u ovom poglavlju ta da, iako su Rimljani imali zapravo prezriv odnos prema Grecima, oni nisu imali predrasude prema njihovom jeziku i nisu ga diskriminirali, tj. nisu poznavali jezični nacionalizam kao takav. Štoviše, tijekom gotovo tisuću godina svoga postojanja Rimsko je Carstvo zapravo bilo dvojezična država, u kojoj se grčki govorio usporedno s latinskim. 'Rimljani zacijelo nisu izmislili jezični šovinizam, ali gotovo se sa sigurnošću može reći da su izmislili jezični purizam i snobizam; latinski je od početka bio jezik *grada* Rima, i kao takav predstavljao je urbani idiom čiji su govornici znali razlikovati govor građana od govora stanovnika okolnih sela' (str. 86). Na primjeru Cicerona, pripadnika rimske kulturne elite, Matasović pokazuje uputnost kod korištenja gradskog idioma nauštrb idioma okolice.

Kako se taj gradski idiom u relativno kratkom roku uspio proširiti daleko izvan gradskih zidina, vjerno se

prikazuje u šestom poglavlju naziva *Širenje latinskoga* (str. 93–103). Kako navodi Matasović, '[d]a bismo razumjeli zašto se latinski u svega nekoliko stoljeća proširio po gotovo cijeloj Europi, moramo znati da je u rimskom svijetu ključ prema društvenoj promociji bilo stjecanje rimskoga građanskog prava, a ono je, pak, bilo usko povezano s društvenim institucijama u kojima se moglo sudjelovati samo ako ste znali latinski' (str. 97). Međutim, romanizacija kao proces koji je trajao od otprilike trećeg st. pr. Kr. pa negdje do konca Zapadnoga Carstva (476.), kako nam je to povijest i pokazala, najčešće nije bila miroljubiv proces.

Kada se govori o miroljubivosti, taj pojam nije bio poznat Gotima, Germanima, Hunima, Slavenima i drugim narodima koji su svojim pohodima uzurpirali Rimsko Carstvo, a time i dominaciju latinskog jezika, kako možemo čitati u sljedeća dva poglavlja nazvana *Barbari dolaze* (str. 105–136) i *Barbari uče pisati* (str. 137–163). Njihovi će jezici, leksički, ali i gramatički, uvelike utjecati na već prisutne jezike, a s vremenom će njihovi jezici i međusobno utjecati jedni na druge, pri čemu će poprimiti određena zajednička obilježja na temelju kojih će ih se moći svrstati u odgovarajuće jezične saveze. Zahvaljujući razvijenoj pismenosti, do 12. st. iskristalizirat će se sljedeći europski jezici: (staro-)engleski, starovisokonjemački i nekoliko varijanti niskonjemačkoga (koje uključuju i one niskofranačke govore iz kojih će poslije nastati nizozemski i flamanski), staronordijski, otočni keltski jezici, srednjobugarski, hrvatski, slovenski, staroruski itd.

Naravno, i uz sve te, ali i druge, jezike latinski će i dalje igrati veliku ulogu koju će neki htjeti umanjiti, kako saznajemo u devetom poglavlju pod

nazivom *Latinski i pučki jezici u razvijenoj srednjem vijeku* (str. 165–194). U tom je poglavlju osobito zanimljivo Danteovo nastojanje da u politički rascjepkanoj zemlji odbaci latinski i stvori talijanski književni jezik koji će biti temeljen na svim talijanskim govorima, što će naići na velik otpor. 'Običaj da se jezici, odnosno njihovi dijalekti, međusobno uspoređuju i vrednuju susreli smo već kod Rimljana, koji su se pokušali osloboditi kompleksa manje vrijednosti u odnosu spram grčkoga jezika otprilike onako kako se sada Dante, govoreći u ime obrazovanih ljudi ranoga humanističkog razdoblja, nastojao osloboditi vrijednosne dominacije latinskoga' (str. 179).

U desetom poglavlju naziva *Europa postaje središte svijeta* (str. 195–216) Matasović nam oslikava kontekst 15. i 16. st. kad započinju prekomorska otkrića, osvajanja i kolonizacije. Osobito u kontekstu 16. st. Matasović smatra kako se broj europskih jezika ne može precizno odrediti, prvenstveno zbog nejasnih kriterija prema kojima se jezik može razlikovati od dijalekta, ali pretpostavlja da se broj europskih jezika u posljednjih nekoliko stoljeća nije značajno smanjio, procjenjujući stoga njihov broj u 16. st. na sedamdesetak, pri čemu je otprilike dvije trećine tih jezika imala neki oblik pismenosti. Zanimljiva je činjenica ta da su neki jezici upravo u 16. i 17. st. prestali biti pismenima, poput furlanskog u Italiji ili frizijskog u Nizozemskoj, zbog drugih, standardiziranih jezika koje su nametnuli državna administracija ili obrazovni sustav. Rijetki su jezici koji su tek nakon 16. st. razvili pismenost, kao što su saamski jezici u Skandinaviji ili romski jezici. Bilo kako bilo, sve europske jezike koji se javljaju u 16. st. Matasović dijeli u četiri velike skupine s obzirom na stupanj uključenosti u

javnu komunikaciju i njihovu ulogu u europskoj kulturi, naglašavajući kako sve te skupine ipak nemaju uvijek jasno određive granice. Prema njemu, u prvoj bi skupini bili tradicionalni jezici kulture i civilizacije koji u to vrijeme više nisu bili govorni jezici, poput latinskog, bizantskoga grčkog i crkvenoslavenskog. U drugu skupinu svrstava žive, govorne jezike koji su u 16. st. već razvili potpunu polifunkcionalnost i stekli nadnacionalni, međunarodni status, kao što su prije svega talijanski (toskanski), ali i francuski i kastiljanski jezik. U treću pak skupinu smješta jezike koji su tek u 16. st. razvili pismenost, koja je uglavnom bila povezana s reformacijom i katoličkom obnovom, a ti bi jezici bili litavski, latvijski, baskijski, rumunjski, retoromanski, finski, lužički jezici itd. Posljednja je skupina ujedno i najbrojnija, a odnosi se na jezike koji su u 16. st. imali razvijenu pismenost koja nije bila isključivo povezana s vjerskim područjem nego i s lijepom književnošću, ali i drugim svjetovnim temama. U tu bi skupinu Matasoviću spadali njemački, nizozemski, švedski, češki, poljski, hrvatski, portugalski, mletački itd.

Zanimljivo je da se velika većina tih jezika ne javlja kao posljedica jezičnog nacionalizma. Kako ističe Matasović u 11. poglavlju pod nazivom *Jezici Europe u doba baroka i prosvjetiteljstva* (str. 217–242), '[n]a početku 17. stoljeća gotovo nigdje u Europi nije razvijena zamisao o povezivanju jezika i nacije, a politička karta Europe gotovo je jednako fragmentarna kao i jezična, ali koncem 18. stoljeća nacije se politički i administrativno sve više homogeniziraju, te u Francuskoj revoluciji francuski postaje jedinim državnim jezikom Francuske Republike, što je model koji će u narednom razdoblju nastojati slijediti mnoge europske države' (str. 223).

Matasović pri svemu tomu naglašava kako u to vrijeme zapravo možemo razlikovati dvije skupine jezika: »velike« jezike pojedinih europskih država, koji sve više napreduju u pogledu standardizacije i širenja područja svoje upotrebe, i jezike narodâ koji nisu ostvarili političku neovisnost pa počinju nazadovati u stupnju svoje standardizacije. Štoviše, u tom su vremenu neki jezici i izumrli, kao što su staropruski (baltijski jezik) u sjeveroistočnoj Njemačkoj, jatvinški (također baltijski jezik) na pograničnom području Pruske i Poljske, polapski (slavenski jezik) u Njemačkoj, kornički (keltski jezik) na zapadnom engleskom poluotoku Cornwallu i kumanski (turski jezik) u Ugarskoj.

Što se tiče procesa normiranja europskih jezika, '[n]ajznačajniji su rezultat državnih napora na standardizaciji i kodifikaciji velikih jezika Europe u 17. i 18. stoljeću normativni rječnici nacionalnih akademija' (str. 229). Prvi je takav rječnik talijanskoga koji je tiskala *Accademia della Crusca* 1611., a slijede ga rječnici Francuske (1694.), Španjolske (1726.–1739.) i Ruske akademije (1789.–1794.), dok su im po koncepciji slični autorski rječnici engleskog jezika Samuela Johnsona (1755.) i njemačkog jezika Christoph Adelonga (1774.–1786.). Što se pak tiče same koncepcije odabira standardnog leksika i gramatičkih oblika, kako doznajemo, ona se u mnogim slučajevima ničime nije razlikovala od kasnijih koncepcija normiranja. 'Standardizacija jezika, odnosno normiranje jednoga zajedničkog idioma koji je trebao služiti kulturnim i političkim potrebama velikih i sve centraliziranih država, nije bila moguća bez odabira riječi i gramatičkih konstrukcija koje su se trebale smatrati »pravilnima«. Pri tome treba znati da se odabir standardnih, odnosno uzoritih

riječi i konstrukcija rijetko vršio pragmatički – odabirom najpoznatijih ili najproširenijih oblika s najdužom tradicijom u pisanoj riječi – a znatno je češće bio motiviran ideološkim stavom o jezičnim oblicima koji su »izvornik«, »najljepši« i »najčešći«. Purizam se, međutim, u raznim europskim zemljama ostvarivao na različite načine' (str. 229).

Kako su te nacionalne jezične politike izgledale, doznajemo u 12. poglavlju naziva *Nacionalni jezici (i oni koji to nisu postali) u 19. stoljeću* (str. 243–268). Razliku tih jezičnih politika u odnosu na prijašnje autor spominje na više mjesta pri čemu naglašava sljedeće: 'Države su i prije vodile jezične politike, no one su se uglavnom ograničavale na poticanje uporabe pojedinih jezika u javnoj sferi' (str. 244). Naime, tek se od Francuske revolucije država po prvi put upleće u jezičnu politiku koja počinje zadirati u privatnu sferu. 'Naravno da je i prije devetnaestoga stoljeća postojao jezični nacionalizam – to smo dosad mogli vidjeti na mnogim stranicama ove knjige – ali taj je nacionalizam imao svoje političke posljedice samo u uskom krugu elite, koja je činila političko tijelo europskih država. Sa širenjem političke sfere na cjelokupno stanovništvo, širilo se i područje u kojem je jezični nacionalizam mogao postati politički relevantna ideologija' (str. 263).

U 20. se st. opet javljaju različite jezične politike, ali ove se bave i manjinskim jezicima, pri kojima neki manjinski jezici dobivaju svoja jezična prava, a neki bez njih ostaju, kako doznajemo u pretposljednem poglavlju pod nazivom *Od Prvog svjetskog rata do danas* (str. 269–297). Zanimljivo je to da je u tome razdoblju uz jezični nacionalizam također postala popularna i filozofija jezika. 'U dvadesetom stoljeću prvi

put u povijesti filozofija jezika zauzela je mjesto središnje filozofske discipline, i to posve neovisno u dva različita kulturna kruga: u Engleskoj, gdje se razvila analitička filozofija i »filozofija običnoga jezika«, i u Francuskoj, gdje je promišljanje o jeziku postalo osnovom »kritičke analize diskurza' (str. 278).

Posljednje, 14. poglavlje bavi se *Europskim jezicima u 21. stoljeću* (str. 299–301). Taj (pre)kratak prikaz koji je ujedno i zaključak zapravo je pomalo razočaravajući budući da Matasović u njemu niti ne tematizira stanje europskih jezika u posljednjih 16 godina opširno niti ne daje svoje predviđanje budućnosti europskih jezika na temelju detaljno dokumentiranih prethodnih poglavlja i njihovih zaključaka. Mnogi bi autori objeručke prihvatili ovu priliku da daju svoju viziju europske lingvističke budućnosti koja često golica maštu, no Matasović, bilo to iz opreza ili iz skromnosti ili iz nekog pak trećeg razloga, ipak ne čini nego nam umjesto toga daje svoja dva zaključka, tj. predviđanja. Prvi bi bio taj da se važnost standardnih jezika promijenila i(li) smanjila u 21. st. u odnosu na prijašnja stoljeća: 'U društvima koja su barem načelno egalitarna i posve demokratska, kao što je slučaj u najvećem dijelu današnje Europe, čini se i da standardni jezici gube svoju nekadašnju ulogu simbola kulturnog prestiža. Još u 19. stoljeću govoriti standardnim jezikom značilo je pokazivati svoju obrazovanost i »urbanost«, no danas više zacijelo nije tako' (str. 300). Drugi bi pak zaključak bio da je teško predvidjeti što će se dogoditi s europskom kulturom i jezicima u budućnosti, s kojime posljednje poglavlje i završava: 'Hoće li ta kultura i jezici koji su je oblikovali preživjeti i u idućim stoljećima, ili će se utopiti u globaliziranom i multikulturalnom svijetu koji će prevladati

nacije kakve danas poznajemo? Predviđati nenapisanu budućnost jednako je teško kao i rekonstruirati nezapisanu prošlost. Stoga i na ovo pitanje moramo odgovoriti istim odgovorom kao i na pitanje o jezicima najstarijih Europljana u prvom poglavlju ove knjige: *ignoramus et ignorabimus*' (str. 301).

Nakon posljednjeg poglavlja slijedi uistinu detaljan *Popis i klasifikacija jezika u Europi* (str. 303–304), kojima bi zbog preglednosti u budućim izdanjima monografije ipak dobro došao i grafički prikaz, i opširna *Literatura* (str. 305–318) koja sadrži otprilike 270 bibliografskih jedinica. Nakon *Literature* slijede korisno *Kazalo jezika* (str. 319–323) i *Kazalo imena*, tj. osoba (koje se spominju u monografiji, a nisu navedene u popisu literature) (str. 325–332), a sama monografija završava *Bilješkom o autoru* (str. 333–334), Matasovićevom znanstvenom biografijom sažetom na dvije stranice.

Zaključno se može reći da je ova vrijedna monografija napisana i za prosječnog laika i za prosječnog lingvistu. S obzirom na svoju iscrpnost i jednoj i drugoj vrsti čitatelja ova monografija može otvoriti pokoju dosad skrivenu lingvističku nišu i omogućiti bolje razumijevanje kako tuđeg, tako i svojeg jezika. Zahvaljujući Matasovićevoj erudiciji, čitatelj si može dočarati ne samo jezik pojedinog razdoblja nego i sâm povijesni kontekst u kojem se taj jezik razvijao, što ne bi postigao baš svaki autor. Također, u ovoj je knjizi Matasović opet pokazao svoju verziranost u svim lingvističkim disciplinama, a ne samo u poredbenoj gramatici indoeuropskih jezika, keltistici i jezičnoj tipologiji, koje slove kao njegov znanstveni *forte*. Kada bi se ovu monografiju prevelo na engleski jezik, na jedan od najvećih »velikih« jezika o kojima piše, ne sumnjamo da

bi ona zbog svog jednostavnog i sažetog stila, ali i velike detaljnosti, doživjela uspjeh, kakav joj se može pretkazati i na trenutačnom, »malom« jeziku. Bez obzira na to što sâm Matasović na predstavljajima ove monografije zna skromno reći kako su drugi trebali napisati tu knjigu, čitajući njena zanimljivo napisana poglavlja, stranicu po stranicu, svaki će čitatelj doći do zaključka kako je knjiga na koncu ipak dobila pravog autora.

Krunoslav Puškar

krunoslavpuskar2@gmail.com

PROTESTANTIZEM VČERAJ, DANES IN JUTRI.

Ur. Franc Kuzmič, Polonca Šek Mertük. Petanjci, Murska Sobota, Ljubljana: Ustanova dr. Šiftarjeva fundacija, Slovensko protestantsko društvo Primož Trubar, Znanstvenoraziskovalni center SAZU, Prekmurska [Pomurska] akademsko znanstvena unija (PAZU), 2015. 391 str.

V duhu pred kratkim obhajanega dneva reformacije se zdi prav in potrebno predstaviti zbornik *Protestantizem včeraj, danes in jutri*, ki je bil izdan v začetku letošnjega leta, toda z letnico 2015. Gre za v zapisani obliki predstavljen dvodnevni mednarodni simpozij, ki je potekal 16. in 17. oktobra 2014 v Radencih. Na simpozij so bili povabljeni predavatelji iz Slovenije in tujine. Zbornik so založili Ustanova dr. Šiftarjeva fundacija, ZRC SAZU, Slovensko protestantsko društvo Primož